

predetermine to conduct research of legal aspects of administrative procedures.

Keywords: administrative procedures, process, production, declarant, person lodging complaint, administrative actions, order, administrative organ.

УДК 347

Татаренко Г.В.

доц. кафедри правознавства Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Карча В.Н.,

магістр СНУ імені Володимира Даля

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ УМОВАХ

У роботі здійснений аналіз питань, що розкривають поняття та проблемні аспекти запровадження електронного судочинства до системи судочинства України, проблеми переосмислення змісту та особливостей реалізації традиційних принципів судочинства у контексті впровадження новітніх технологій до системи судочинства України.

Ключові слова: суд, електронне судочинство, принципи судочинства, цифровий підпис, електронний документ.

Сучасні тенденції реформування системи судочинства характеризуються посиленням використання інформаційних технологій у судовому процесі, поступовим переходом до так званої системи «електронного судочинства». З метою реалізації проекту «Цифрова Україна» Державна судова адміністрація України, разом з іншими органами державної влади, розробила Концепцію

електронного суду України (e-court) та працює над підготовкою проекту закону «Про електронне судочинство». Зокрема, планується створити електронну систему публічних оголошень, де розміщується інформація, яка стосується діяльності судової системи та котру необхідно оприлюднити для широкого доступу громадськості, наприклад, оголошення про виклик до суду громадян місце знаходження яких невідоме.

Впровадження Інтернет-технологій у процес вирішення судових спорів можна порівняти з «революцією у світі юриспруденції» [1]. Сама ідея електронного судочинства виникла в Сполучених Штатах Америки наприкінці 80-х років ХХ сторіччя. Першими кроками втілення цієї ідеї стала систематизація за допомогою комп'ютерних технологій судових документів, створення пошукових систем законодавства, єдиних реєстрів судових рішень тощо. Наразі у США існує дві системи електронного судочинства: PACER (база даних судових документів з вільним доступом до них) та CM/ECF (система електронного подання документів до суду).

На цей час нашою державою зроблені суттєві кроки до впровадження системи електронного судочинства. У період 2000 - 2015 рр. в Україні було прийнято низку законодавчих актів, що дозволять перевести у електронну площину процес подання документів до суду, проведення судових засідань у режимі он-лайн, електронного інформування учасників судового процесу, фіксування процесу аудіо - та відео - засобами. Так, ЦПК України було доповнено ст. 158¹ «Участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції», прийнято Закони «Про електронний цифровий підпис» та «Про електронні документи та електронний документообіг»; статтею 135 «Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні» Кримінального процесуального кодексу України та статтею 74 «Судові повістки» Цивільного процесуального кодексу України передбачена можливість надсилати учасникам судового процесу повістки у вигляді SMS – повідомлень; у судах запроваджена автоматизована система документообігу суду (ст.35 КПК, ст.11¹ ЦПК). В Україні функціонує «Єдина база даних

електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень», а також «Єдиний державний реєстр судових рішень», «Єдина судова інформаційна система (ЄСІС)».

Електронна система судочинства має низку вагомих переваг перед традиційною системою ведення судового процесу: економія часу суду та інших учасників процесу; економія витрат; подання до суду позовних заяв та інших документів в електронному вигляді з використанням електронного підпису; можливість надання он-лайн-консультації та проведення он-лайн-засідань; можливість обміну інформацією та судовими документами через певну електронну адресу тощо. Крім того до переваг використання відеоконференц-зв'язку можна віднести можливість: реалізувати вимоги програми захисту свідків; проводити семінари, наради суддів; здійснювати дистанційне навчання працівників суду.

Втім є багато проблемних питань щодо адаптації національного законодавства до особливостей впровадження електронного судочинства. Зокрема це проблеми співвідношення базових принципів судочинства (усності, публічності, гласності, безпосередності, диспозитивності) з веденням електронного судового процесу.

Загалом, проблеми, які виникають під час реалізації принципів електронного судочинства в сучасних умовах, можна поділити на декілька груп. Це правові проблеми, організаційно-технічні та соціальні проблеми [2, с. 20].

До групи правових проблеми можна віднести наступні: проблеми перегляду змісту традиційних принципів правосуддя у зв'язку запровадження системи електронного правосуддя; нерозвиненість нормативної бази, яка регулює процедуру реалізації електронного правосуддя; існування колізій у нормативних документах різних рівнів; правові проблеми в функціонуванні єдиного реєстру судових рішень.

На наш погляд, найскладнішими проблемами серед правових проблем запровадження електронного судочинства є проблеми співвідношення принципів судочинства з умовами «електронізації»

судового процесу. Зокрема, майже нівелюється зміст та доцільність існування принципу усності судового процесу, над ним привалює письмова (у т.ч. електрона) форма фіксації судового процесу. Проблема полягає у тому, що принцип усності прирівнюється до принципу неформальності, який передбачає особистою присутність учасників процесу та їх безпосереднє спілкування у судовій залі. Усність є формою судового розгляду, результати якої у підсумку будуть зафіксовані формально – письмово або засобами електронного зв'язку. Таким чином електронний судовий процес має ознаки жорсткої формалізації та фіксації.

Електронне судочинство, деякою мірою, заважає повній реалізації принципів гласності та публічності, а саме можливості їх безпосередньої реалізації під час проведення судового засідання за участю громадськості. Якщо судовий процес проводиться виключно електронній формі, то невідомо яким чином бажаючі можуть бути присутніми на судовому засіданні. Загалом, можна відзначити, що з запровадженням електронного правосуддя, майже всі традиційні принципи правосуддя потребують свого перегляду: принцип доступності; принцип надання доказів; принцип безпосередності; принцип комунікації (ведення переговорів) та ін.

Що стосується проблем недорозвинутості та колізійності законодавства з регулювання системи електронного правосуддя то можна зазначити наступне. Електронне судочинство функціонує на основі таких правових документів, як Конституція України, Кримінальний Кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс, наказ Державної судової адміністрації «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу», однак, незважаючи на існування певної низки законів, які супроводжують втілення у життя концепції електронного правосуддя, сьогодні нормативна база у цьому напрямку є неповною.

Зазначені нормативні акти не регулюють у повному обсязі такі питання, як права та обов'язки учасників електронного правосуддя, взаємодія між учасниками різних рівнів судового процесу, особливості реалізації принципів судочинства, недостатньо розвинуті

питання відповідальності як безпосередніх учасників процесу так і осіб, що забезпечують функціонування електронної системи судочинства. На наш погляд, є доречною пропозиція з прийняття Закону «Про комп'ютерні технології в судочинстві» [1], або внесення окремої глави до процесуальних кодексів чи Закону «Про судоустрій та статус суддів» - «Електронне судочинство».

Що стосується колізійних моментів законодавства з питань електронного судочинства то можна відзначити колізійність та недосконалість законодавства, що регулює застосування електронного цифрового підпису.

Зокрема юридичною колізією окремих нормативно-правових актів, що регулюють функціонування інфраструктури відкритих ключів та надання послуг електронного цифрового підпису в Україні. Колізії виникають внаслідок недостатності рівня гармонізації термінології, що використовується в нормативно-правових актах, які регулюють сферу інфраструктури відкритих ключів та надання послуг з використанням електронного цифрового підпису, з термінологією, що використовується у відповідних міжнародних актах. Зараз вітчизняний законодавець пропонує гармонізувати термінологію, зокрема введенням термінів: "удосконалений електронний підпис", "кваліфікований електронний підпис", "електронний штамп", "кваліфікований сертифікат ключа", "кваліфікований суб'єкт надання електронних довірчих послуг", що дозволить наблизити розбудовану в Україні інфраструктуру відкритих ключів до її міжнародних аналогів. А також впровадити нові терміни: "електронна довірча послуга", "електронна ідентифікація", "засвідчення справжності кваліфікованих електронних підписів", "засвідчення справжності кваліфікованих електронних позначок часу", "послуги доставки електронних повідомлень", "автентифікація веб-сайтів" тощо. Ці заходи дозволять максимально наблизити вітчизняну систему електронного судочинства до міжнародних стандартів цього виду судочинства.

Важливо також відмітити, що деякі проблеми існують у функціонуванні єдиного реєстру судових рішень. Реєстр

переобтяжений дріб'язковими малозначущими документами, в той час як предметний пошук або пошук за ключовим словом працює не завжди добре. Цим порушується принцип вільного доступу до реєстру, бо не юристу важко зробити чіткий контекстний пошук. За оцінкою ДСА, пошук за пошуковим словом можливий, «лише якщо одночасно в Реєстрі шукають рішення не більше 30 користувачів». Пошук за іншими критеріями часто є неефективним..

Внаслідок не досить ефективного пошукового апарату реєстру і безлічі малозначущих процесуальних документів, які в ньому містяться, користувачі вимушені отримувати доступ до документів реєстру за плату у приватних осіб, які розробили досконаліший пошуковий апарат або мають доступ до судових документів, які з якихось причин не були внесені до реєстру. Зокрема, таку можливість забезпечує база даних МЕГА-НАУ - це інтегрований банк даних, що об'єднує базу правової та аналітичної інформації НАУ-Експерт та базу судових рішень НАУ-Судові рішення. «НАУ-Судові рішення» наповнюється на основі прямого договору з інформаційно-технічним адміністратором Єдиного державного реєстру судових рішень.

Для вирішення проблеми треба приволікати програмістів, які зможуть розробити універсальну та більше адекватну систему пошуку судових рішень у реєстрі. Крім того, додавання параметрів пошуку може бути опціональним, тобто залежно від ситуації користувач може вказувати ті або інші параметри. Це буде значно підвищувати релевантність пошуку.

Доволі часто до реєстру потрапляють судові документи, які містять конфіденційну інформацію щодо фізичних осіб, чим порушується принцип захисту цієї інформації. Відмова від принципу персональної відповідальності суддів призводить, за словами директора ДП «Судові інформаційні системи», до низької наповнюваності реєстру документами за відсутності будь-якого важелю впливу на суддів, які ухиляються від передачі документу до реєстру [4]. Нормативні документи ДСУ виписані таким чином, щоб звільнити суддів від будь-якого обов'язку (не кажучи вже про

відповідальність) щодо передачі прийнятих суддями документів до реєстру.

Підтримати додержання принципу захисту інформації дозволить встановлення додаткових засобів захисту інформації у системі електронного судочинства. Користувач систем повинен бути впевненим, що дані, які від довіряє учасникам судового процесу, не стануть відомі іншим особам. Вирішення цієї проблеми повинно будуватися на двох підходах – юридичному та технічному. Захист персональних даних в системі електронного судочинства повинен бути закріплений нормативно, а технічна організація електронного правосуддя обов'язково повинна гарантувати повну безпеку для усіх учасників.

Державне регулювання процесом, який за своєю суттю є виключно технологічною операцією, що не вимагає прийняття будь-яких управлінських рішень, видається неоправданим. Залежність реєстру від бюджетного фінансування, яким розпоряджається регулятор, призводить до випадкового призупинення публічного доступу до реєстру внаслідок довільного рішення регулятора щодо припинення оплати робіт з утримання реєстру.

Позбавлення реєстру більш стабільного джерела фінансування на користь бюджетного фінансування, що за своєю природою є нестабільним і залежним від рішення регулятора, ставить під загрозу реалізацію мети, задля якої реєстр створено. Як повідомив голова ДП «Судово-інформаційні системи», на засіданні Ради суддів України, норма закону про бюджетне фінансування реєстру не дозволяє очолюваному ним підприємству використовувати кошти Спеціального фонду для того, щоб оплатити придбання електронного цифрового підпису та пов'язаного з цим спеціалізованого програмного забезпечення з метою надання можливості адміністративним судам формувати реєстр шляхом надсилання копій судових рішень не в паперовому, а в електронному вигляді.

Крім того, слід відмітити часті перебої у роботі реєстру: часто з'являються вказівки на те, що проводяться сервісні роботи і робота з реєстром неможлива».

Групою народних депутатів 13.01.2015 було зареєстровано законопроект про внесення змін до Закону України «Про доступ до судових рішень» щодо Єдиного державного реєстру судових рішень (проект № 1727, н.д. Альона Шкрум, Вікторія Пташник, Руслан Сидорович, Олексій Рябчин, Олександр Черненко, Світлана Заліщук) [5]. Законопроект покликаний вдосконалити доступ громадян до інформації з Реєстру.

Зокрема, зміни стосуються статті 3 Закону, яка нині передбачає, що перелік судових рішень судів загальної юрисдикції, які підлягають включенню до Реєстру, затверджується Радою суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією України.

Автори законопроекту пропонують встановити обов'язкове оприлюднення в Реєстрі всіх судових рішень з можливими винятками лише щодо процесуальних ухвал та інформації, яка становить державну таємницю.

Такі зміни мають сприяти кращому забезпеченню принципів гласності та відкритості судочинства і припинити практику «вибіркового доступу» до інформації про прийняті судові рішення.

До головних проблем реалізації системи електронного правосуддя організаційно-технічного характеру можна віднести: проблема перевірки достовірності та автентичності електронних документів; проблема здійснення взаємодії систем різних судів; проблема забезпечення безпеки зберігання даних в системах інформації; проблема оперативного внесення змін до системи.

Першою з найбільш важливих організаційно-технічних проблем є проблема перевірки достовірності та автентичності змісту електронних документів. Нажаль, при реалізації електронного правосуддя досить складно перевірити чи повністю відповідає оригіналу документ, наданий до суду учасником судового процесу [5]. Слід також бути впевненим у тому, хто саме надіслав цей документ до суду. Проблема ідентифікації та перевірки достовірності

виникає внаслідок територіальної віддаленості та відсутності особистого контакту учасників судового процесу.

Для вирішення цієї проблеми можна запропонувати певні методи. Деякі з них вже відомі та використовуються, інші інноваційні – на цей час тільки готуються до реалізації. Перший засіб вирішення цієї проблеми – це використання електронного цифрового підпису. Відповідно до вимог ст.4 Закону України «Про електронний цифровий підпис» процесуальні документи суду в електронному вигляді засвідчуються електронним цифровим підписом. Електронний цифровий підпис являє собою вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача [7]. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа.

Учасникам судового процесу, які виявили бажання на отримання документів в електронному вигляді, необхідно: зареєструватися в системі обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу (завести поштову скриньку електронного суду), розміщеній на офіційному веб-порталі судової влади України за адресою: <http://e-court.mail.gov.ua/>; подати до канцелярії суду заявку про отримання процесуальних документів в електронному вигляді.

Процесуальні документи у відповідній справі, що видані після дати подання вказаної Заявки до суду, будуть надходити в електронному вигляді на зареєстровану електронну адресу учасника судового процесу в домені mail.gov.ua, зазначену в Заявці.

Ефективним засобом рішення проблеми перевірки достовірності та автентичності змісту електронних документів є використання обов'язкової відправки сканованого зображення документа, що підтверджує особу. Після отримання сканованих документів, учасники судового процесу проводять ідентифікацію документа, та виносять вердикт стосовно того, чи дійсно сканований документ є копією справжнього документа.

До речі, сьогодні немає точного алгоритму того, як провести цю перевірку. Більшість спеціалістів, які вже на практиці знайомі з системою електронного суду, наполягають на простому порівнянні даних сканованих документів та даних, які користувач вносить до анкети. При цьому під час перевірки пред'являються деякі вимоги до якості сканованих документів. Відправлена сканована копія документа повинна бути кольоровою, чіткою та повною. Не слід відправляти скановані копії зіпсованих аркушів документів, а також документів, які втратили юридичну силу у наслідок закінчення терміну дії [7]. Крім того, скановані копії слід робити у високої якості, щоб навіть при сильному збільшенні символи були розбірливими.

У контексті забезпечення вчасного отримання електронної інформації спірними є положення п. 14 «Правил реєстрації користувачів та роботи в системі обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу», відповідно до якого Адміністратор не несе відповідальності за відмову в отриманні Користувачем кореспонденції, технічні обмеження сервісу «Електронний суд» або за технічні збої в наданні послуг сервісу «Електронний суд», зберігання кореспонденції, файлів або інших даних в електронному сервісі «Електронний суд», доставку пошти, збереження адреси Користувача, а також за спричинення будь-яких збитків Користувачу при наданні або ненаданні послуг сервісу «Електронний суд». Крім того, Адміністратор має право змінювати Правила в односторонньому порядку [8].

Не менш популярним засобом ідентифікації особи, яка приймає участь у судовому процесі, є реєстрація у системі з подальшою відправкою SMS-повідомлення с паролем. Таким чином, пароль для доступу до системи електронного правосуддя мають тільки ті, чий номер був вказаний при реєстрації. У цьому випадку досить складно захистити систему під час крадіжки телефону, однак це можливо при реалізації алгоритму блокування акаунту та зміни номера на прохання користувача.

Наступною проблемою вказаної категорії є складність забезпечення взаємодії систем різних судів. Функціонал судових систем різних рівнів схожий, але не зовсім ідентичний. Існують проблеми сумісності систем автоматизації судового діловодства різних розробників. Забезпечити взаємодію всіх судів України поки досить важко, але можливо при додержанні певних умов. Діючим рішенням цієї проблеми може стати створення та використання універсальної системи та кроссплатформенного програмного забезпечення.

Крім вище перерахованих проблем, варто ще зазначити проблему захисту від несанкціонованого доступу до інформації. Зараз на вирішення цього питання спрямована значна кількість коштів і сил. Спеціально розробляються програмні та технічні комплекси для захисту інформації як розташованої на серверах судів, так і переданої по лініях зв'язку і за допомогою засобів зв'язку між судами і між судами і учасниками процесу

Соціальні проблеми реалізації електронного правосуддя тісно пов'язані з функціонуванням громади в рамках правового поля. До соціальних проблем електронного правосуддя відносяться: проблема цифрової нерівності; комп'ютерна неграмотність населення; проблема непоінформованості громадян про наявні можливості сервісів електронного правосуддя; недовіра населення і небажання використовувати інформаційні технології для взаємодії з органами державної влади.

Найбільш важливою соціальною проблемою є проблема цифрової (інформаційної нерівності). Сутність проблеми полягає в обмеженні можливостей соціальної групи через відсутність у неї доступу до сучасних засобів комунікації. Іншими словами, електронне правосуддя зараз орієнтовано тільки на частину населення. Це громадяни, що має в своєму розпорядженні необхідні комп'ютерні та апаратні засоби (такі як персональний комп'ютер, сканер, веб-камера, можливість виходу в Інтернет) або хоча б має доступ до них.

Крім того, варто мати на увазі і комп'ютерну неграмотність великої частини населення. Навіть якщо у неї буде доступ до

необхідної техніки, вона просто не зможе ним скористатися. Для вирішення даної проблеми необхідно проведення державних, регіональних програм інформатизації, впровадження і розвиток певних освітніх стандартів у даній області. Крім того, існує проблема недовіри населення, що виражається в небажанні використовувати комп'ютер для роботи з державними органами.

Усі зазначені проблеми у реалізації концепції електронного правосуддя можна вирішити, на цей час вони не суттєво впливають на втілення ключових положень проекту. Для цього не потрібні зайві ресурси, велика матеріальна база але інші умови, які важко виконувати, достатньо буде лише втілення у життя усіх запропонованих ідей, які спрямовані на усунення недоліків системи.

Література:

1. Електронне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://yurincom.com/ua/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview

2. Баранов А. Электронное правительство в Украине? Будет! Когда? / А. Баранов // Зеркало недели. - 2002. - № 1. – С. 18-29.

3. «Електронний суд» : його особливості і перспективи [Електронний ресурс] // Закон і Бізнес – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/42033-elektronniy_sud_yogo_osoblivosti_i_perspektivi.html

4. Зареєстровано законопроект щодо оприлюднення усіх судових рішень у Єдиному державному реєстрі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medialaw.kiev.ua/news/2853/>

5. Матяш Т. Судочинство: віртуальний розгляд [Електронний ресурс] // Журнал сучасного правника «Український юрист» - Режим доступу: <http://jurist.ua/?article/355>

6. Петрунина Д. Актуальные проблемы применения электронного правосудия в России [Електронний ресурс] // Закон.ру – Режим доступу: <http://zakon.ru/blogs/oneblog/1851>

7. Борисова В.Ф. Проблемы и перспективы обращения в суд в электронной форме [Электронный ресурс] // Юриспруденция – Режим доступа <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=1&art=2018>

8. Правила реєстрації Користувачів та роботи в системі обміну електронними документами між судом та учасниками судового процес. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://e-court.mail.gov.ua/registration/>

Tatarenko G.V., Karcha V. M. Problems of electronic proceedings in modern legal terms

In work analyzes issues that reveal the problematic aspects of the concept and implementation electronic justice in the justice system of Ukraine, problems rethinking the content and implementation details of traditional principles of justice in the context of new technologies in the judiciary of Ukraine. **Article.**

Key words: court, electronic justice, principles of justice, digital signature, electronic document.

Татаренко Г.В., Карча В.Н. Проблемы внедрения электронного судопроизводства в современных правовых условиях. – Статья.

В работе осуществлен анализ вопросов, раскрывающих понятие и проблемные аспекты внедрения электронного судопроизводства в систему судопроизводства Украины, проблемы переосмысления содержания и особенностей реализации традиционных принципов судопроизводства в контексте внедрения новейших технологий в систему судопроизводства Украины.

Ключевые слова: суд, электронное судопроизводство, принципы судопроизводства, цифровая подпись, электронный документ.